

XVI. yüzyıla ait bir hasaki sultan gravürü (Gürtuna, resim 29)

mum, sabun, odun, kömür, şeker, kahve, et, yağ, kar, kaymak, ekme, bal, yumurta, meyve ve sebze gibi aynı veya nakdî olabiliyordu. Ayrıca kendilerine haslar ve paşmaklıklar tahsis edilirdi. II. Mahmud döneminin sonlarından itibaren kadınefendilere diğer devlet memurları ve saray mensupları gibi maaş bağlandı. Maaşları Hazîne-i Hâssa'dan ödenirdi. Bayram, düğün, doğum gibi vesilelerle dağıtılan aynı ve nakdî hediye ve atıyyelerden de payları olurdu. Önceki devirlerde dağıtılan hediye ve tahsisatlar kadınefendilerin derecelerine göre farklıydı; yani başkadin daha fazla, diğerleri derecelerine nisbetle daha az alırdı. Ancak maaş tahsisinden sonra hepsinin maaşı eşit düzeye getirildi. Öldüklerinde mallarına ve muhalefatına hazine adına el konulurdu.

Kadınefendiler kılık kıyafetlerine dikkat eder ve sultanlar gibi giyinirlerdi. Elbiselelerinin düğmeleri elmastan olup yenleri dirseğe kadar dışından kürk kaplıydı. Başlarını ve omuzlarını şal ile örterlerdi. Başa hotoz giydiklerinde saçlarını hotozun içinde toplarlardı. II. Mahmud dönemine kadar diğer saray kadınları gibi dışarıyla irtibatları çok sınırlıydı. Bu dönemden sonra çarşaf ve ferace giymeye, yüzlerine yaşmak örtmeye, daha dışa dönük bir hayat yaşamaya ve mesire yerlerinde görünmeye başladılar. Sultan Abdülmecid devrinden itibaren saray dışı gezintiler arttığı gibi giyim kuşam ve yaşama tarzları da Avrupa modasına göre şekillendi.

Padişah kadınları, büyük vakıflar kurarak yüzyıllar boyunca pek çok sosyal hizmetin görülmesini sağladılar. Bu hizmetler cami, sebil, kütüphane, hastahane, türbe, kale, dârüşşifa, imaret, değirmen,

ekmek fırını, köprü, su kanalı, çeşme gibi kurumların inşa, işletme ve onarımından hacca gidecek adayların eşyalarının taşınması için deve kiralanmasına, mevlid ve Kur'an okutulmasına, mektep çocuklarına para ve giyecek yardımı yapılmasına kadar uzanmaktaydı. Vakıf kuran padişah kadınları arasında Hatice Turhan, Gülnüş, Mihrişah, Ayşe Sîneperver, Nakşidil ve Bezmiâlem vâlide sultanlarla Âdilşah Kadın sayılabilir. Bu isimlerden de anlaşılacağı gibi kadınefendiler daha ziyade vâlide sultan olduktan sonra vakıflar tesis etmişlerdir. Kadınefendilik Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar varlığını korumuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

T SMA, E. 1975/1-3; J. B. Tavernier, *Topkapı Sarayında Yaşam* (trc. Perran Üstündağ), İstanbul 1984, s. 156; Rycout, s. 39-40; M. M. Montagu, *Türkiye Mektupları: 1717-1718* (trc. Aysel Kurutluoğlu), İstanbul, ts., s. 110 vd.; d'Ohsson, *Tableau général*, VII, 64-66 (Harem kısmının tercümesi: *Harem-i Hümayun*, trc. Ayda Düz, *Hayat Tarih Mecmuası ilâvesi*), İstanbul 1972, s. 5; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 148-149, 151 vd.; a.mlf., *Merkez - Bahriye*, s. 321, 417; Ali Rıza, *Saray Hayatında Kadınlar* (s.nşr. Şevket Rado, *HM ilâvesi*), sy. 12 (1973); Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980, tür.yer.; a.mlf., *Harem*, Ankara 1985, s. 29, 38-58, 61, 115, 162; Ayşe Osmanoğlu, *Babam Sultan Abdülhamid: Hatıralarım*, İstanbul 1984, s. 257 vd.; *Tarihimizde Vakıf Kuran Kadınlar-Hanım Sultan Vakfiyeleri* (nşr. Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma Vakfı), İstanbul 1990, tür.yer.; Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümayun*, İstanbul 1996, tür.yer.; R. Withers, *Büyük Efendi'nin Sarayı* (trc. Cahit Kayra), İstanbul 1996, s. 39-42, 47-48; Fikret Sarıcaoğlu, *Sultan I. Abdülhamid: 1774-1789* (doktora tezi, 1997), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 2, 5-6; A. D. Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı* (trc. Şefaettin Severcan), İstanbul 1998, s. 139-140, 142, 144, 150, 153, 162, 163; Sevgi Gürtuna, *Osmanlı Kadın Giysisi*, Ankara 1999, s. 14-17; N. M. Penzer, *Harem* (trc. Doğan Şahin), İstanbul 2000, s. 213-215; Pakalın, II, 126-127.

ALİ AKYILDIZ

KADIZÂDE, Ahmed Şemseddin

(ö. 988/1580)

Osmanlı şeyhülislâmı.

918'de (1512) doğdu. Babası Kanûnî Sultan Süleyman devrinde Edirne kadısı olan Bedreddin Mahmud'dur. İlk öğreniminden sonra Edirne'de dârülhadis müderrisi Kılıççizâde İshak Çelebi'nin derslerine katıldı. Üç Şerefeli müderrisi Çivizâde Muhyiddin Mehmed Efendi'nin hizmetinde bulunup ondan faydalandı. Ardından Sahn müderrisi Ebüssuûd Efendi'nin derslerine devam etti. Ayrıca Sâdi Efendi'den ders gördü. Nihayet Kadri Çelebi'nin talebesi iken mülâzemet aldı.

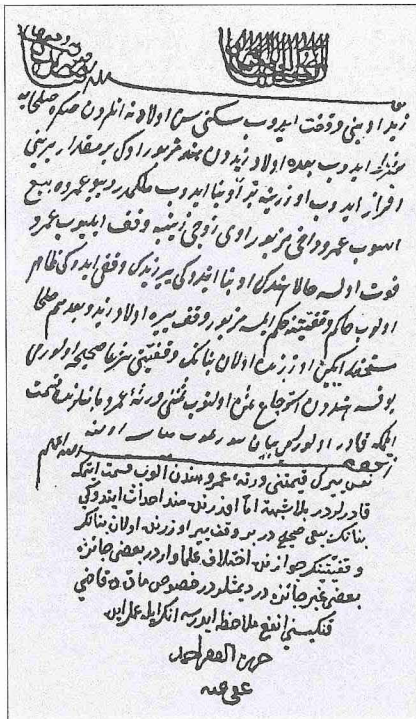
Eğitim mesleğiyle işe başlayıp 25 akçe tahsisatlı Bursa Ferhâdiye Medresesi'ne, ardından 30 akçe ile Veliyyüddin oğlu Ahmed Paşa Medresesi'ne müderris oldu. 950'de (1543) Bursa Kaplıca Medresesi'ne, 953'te (1546) Ali Paşa-i Atik Medresesi'ne, iki yıl sonra Üç Şerefeli müderrisliğine, 957'de (1550) Sahn-ı Semân'dan birine tayin edildi. 960 (1553) yılı başlarında Süleymaniye'nin doğu tarafında tamamlanan iki medreseden biri kendisine, diğeri Mimarzâde'ye verildi.

Müderrislikten kadılık mesleğine geçen Kadızâde, Safer 963'te (Aralık 1555) Halep kadısı oldu. Kendisiyle birlikte Halep'e giden talebesi şair Bâkî de burada kadı nâibliği yaptı. Kadızâde Zilkade 967'de (Ağustos 1560) 80 akçe ile emekliye ayrıldı. Semiz Ali Paşa'nın sadrazamlığı sırasında kendisine verilen İstanbul teftişi görevini başarıyla yerine getirdi ve Rebîülevvel 971'de (Kasım 1563) Perviz Efendi'nin yerine İstanbul kadısı oldu. Bu görevde iken, Kanûnî Sultan Süleyman'ı Sigetvar'a uğurlayan ve II. Selim'in cülusunda ona biat eden devlet erkânı arasında yer aldı (Selânikî, s. 16, 43). Bu sırada her iki kazaskerin azli üzerine Çivizâde Damadı Hâmid Efendi'den boşalan Rumeli kazaskerliğine getirildiyse de (a.g.e., s. 52) 974 Zilhiccesinde (Haziran 1567) Muallim-i Sultânî Atâullah Efendi ile anlaşmazlığı sebebiyle görevinden alındı. Daha sonra 150 akçe yevmiye ile müderrislik yaparken Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa ile aralarındaki kırgınlık yüzünden Edirne'ye taşınmak zorunda kaldı. Kendisine Safer 981'de (Haziran 1573) 200 akçe ile Edirne Dârülhadisi verildi.

III. Murad'ın cülusunda yevmiyesi 50 akçe arttırılan Kadızâde, Safer 983'te (Mayıs 1575) Süleymaniye Dârülhadisi'ne tayin edildi, aynı yılın rebîülevvelinde (Haziran 1575) yeniden Rumeli kazaskeri oldu. 5 Şâban 985'te (18 Ekim 1577) Hâmid Efendi'nin yerine şeyhülislâmlık makamına getirildi. İki buçuk yıldan fazla bu görevde kaldıktan sonra 10 Rebîülâhîr 988'de (25 Mayıs 1580) vefat etti, İstanbul'da Küçük Karaman'daki türbesine gömüldü. Kadızâde'nin dürüst ve hakkı söylemekten çekinmeyen bir kişiliğe sahip olduğu belirtilir.

Kadızâde kazaskerliği sırasında devlet protokolünde iki önemli değişiklik yapmıştır. O zamana kadar kazaskerler teşrifatta beylerbeyilerden sonra gelirken onun itirazıyla Rumeli ve Anadolu beylerbeyileri dışında kazaskerlerin diğer beylerbeyilerden önce gelmesi kanun olmuştur. İkinci olarak Divân-ı Hümâyûn'da yemekten sonra el yıkamak için vezirlere leğen ve ibrik getiriliyor, kazaskerlere ise ıslak havlu veriliyordu; Kadızâde'nin girişimiyle kazaskerlere de leğen ve ibrik verilmeye başlanmıştır. Kadızâde'nin, şeyhülislâmlığı sırasında İstanbul Rasathânesi hakkında padişaha sunduğu raporla buranın yıkılmasına yol açtığı belirtilir. III. Murad zamanında Takıyyüddin tarafından kurulan rasathâne hakkında, gökleri izlemenin uğursuzluk getirdiği ve her nerede bu gibi bir işe teşebbüs edildiyse devletin zevaline sebep olduğu yolundaki raporunun ardından 988'de (1580) buranın yıkılması emri verilmiştir. Bu konuda bir fetva çıktığından bahsedilmekteyse de bunun bir rapor olarak padişaha sunulduğu anlaşılmaktadır. Aydın Sayılı rasathânenin 989 (1581) sonu veya 990 (1582) yılı başında yıkıldığını belirtmektedir ki

Kadızâde Ahmed Şemseddin'in imzasını ihtiva eden bir fetvası (*İlmiyye Salnâmesi*, s. 394)

(*İA*, IX, 631) bu tarihlerde Kadızâde vefat etmişti. Fatih Çırcır semtinde bir mescid (Ayvansarayî, I, 74), yanına da bir dârül-kurrâ (1577-1580) yaptıran Kadızâde (Baltacı, s. 608) babasının Edirne'deki camisini tamir ettirerek genişletmiş ve gelirini arttırmıştır.

Kaynaklarda, Kadızâde'nin çeşitli kitaplara yazdığı şerh ve hâşiye tarzında birçok eser ve risâlesinden bahsedilmektedir. Bunlardan *Netâ'icü'l-eikâr fi keşî'r-rumûz ve'l-esrâr*, Burhâneddin el-Mergî-nânî'nin Hanefî fihkına dair *e'l-Hidâye* adlı eserinin İbnü'l-Hümâm tarafından *Fethu'l-kâdir* adıyla yapılan şerhinin tek milesidir. İbnü'l-Hümâm'ın vefatıyla eksik kalan şerh Kadızâde tarafından "Kitâbü'l-Vekâle"den itibaren tamamlanmıştır (baskıları için bk. *DİA*, XVII, 472, 473; XX, 88). Bunun dışında eserlerinden bazıları şunlardır: *Risâle fi hâkî'i'l-Muştafâ* (İÜ Ktp., AY, nr. 147); *Risâle fi şalâti'l-hâ'izi ve şavmihâ* (İÜ Ktp., AY, nr. 694); *Şerhu du'â'i'l-kunûd* (İÜ Ktp., AY, nr. 6853); *Hâşiye 'alâ Envârî't-tenzîl ve es-rârî't-te'vîl* (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 732); *Hâşiye 'alâ şerhi'l-Vikâye* (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 2493); *Şerhu Miftâhi'l-'ulûm fi'l-me'ânî ilâ dhîri'l-fenni's-gânî* (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 2493, vr. 69^b-177^b); *Red 'alâ Risâle fi cevâzi'r-raşş* (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 3125); *Tercüme-i Me'â-dinü'l-cevâhir* (Beyazıt Devlet Ktp., nr. 1515, vr. 37^b-76^b).

BİBLİYOGRAFYA :

Lutfî Paşa, *Âsafnâme* (haz. Mübahat Kütükoğlu, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan içinde), İstanbul 1991, s. 18; Selânikî, *Târih*, s. 16, 43, 52, 61, 67, 106, 174, 428; Atâî, *Zeyli Şekâik*, s. 259-261; ayrıca bk. İndeks; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I, 396; Ayvansarayî, *Hadikatü'l-cevâmî*, I, 74; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 392-398 (yedi fetva örneği); *Osmanlı Müellifleri*, I, 401; *Serkîs*, *Mu'cem*, II, 1488; *Hediyyetü'l-'ârifin*, I, 148-149; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 453-454; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislamları*, Ankara 1972, s. 37-38; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 608; A. Süheyl Ünver, *İstanbul Rasathanesi*, Ankara 1985, s. 51, 52, 54; Aydın Sayılı, "Rasathâne", *İA*, IX, 631.

MEHMET İPŞİRLİ

KADIZÂDE MEHMED TÂHİR

(1747-1838)

Osmanlı şeyhülislâmı.

Tokat'ta doğdu. Kadî Ömer Efendi'nin oğludur. İlk eğitimini babasından aldıktan sonra İstanbul'a gitti ve devrin tanınmış âlimlerinden ders gördüğü yetiştirdi.

Ruûs imtihanına girip müderrislik ruûsunu kazandı ve 1196'da (1782) müderris oldu. Ardından kadılık görevine geçti. Anadolu ve Rumeli'nin birçok yerinde kadılık yaptı. Rumeli Kazaskeri Osmanpaşazâde İzzet Bey'in şeriatçılık memurluğunda bulundu; mahrec mevleviyetini elde ederek Yenişehir-i Fenâr kadılığına tayin edildi. Bir süre mâzul kaldıktan sonra önce Mekke pâyesini elde etti, 1818'de de İstanbul kadılığına getirildi. 1824'te Anadolu kazaskeri oldu. 26 Kasım 1825'te Mekkezâde Mustafa Âsım Efendi'den boşalan şeyhülislâmlık makamına tayin edildi. Bu makama getirilmesinde II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırma düşüncesi etkili olmuştu. II. Mahmud çok takdir ettiği, ancak yumuşaklığı sebebiyle askere karşı çıkamayacağını düşündüğü Âsım Efendi'nin yerine kararlı gördüğü Kadızâde'yi şeyhülislâm yapmıştır.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması arefesinde sık sık toplanan meşveret meclislerinde Kadızâde Mehmed Efendi etkili rol oynamıştır. 25 Mayıs 1826 tarihinde onun konağında yapılan, mülki ve askerî erkânla ulemâdan oluşan geniş bir kadronun katıldığı meşveret meclisinde Batı usulünde tâlim istemeyen yeniçerilere karşı savaş tâliminin gerekliliğine şeyhülislâm fetva vermiş ve eşkinci adıyla tâlimli bir askerî birliğin teşkili kararlaştırılmıştı. Bununla ilgili hüccet-i şer'iyye yazılarak ulemâdan başka devlet erkânına ve hatta ocak ağalarına da imza ettirilmiştir. Muhtemel olaylara karşı Topkapı Sarayı'nda sancak-ı şerif çıkarılmış, başta şeyhülislâm olmak üzere bütün ulemâ, 3500 talebe sancak altında toplanmış ve karşı çıkacak âsilerin tenkiline karar verilmiştir. Şeyhülislâm ocağın kaldırılmasına dair fetvayı padişaha sunmuş ve kendisine bir elmas yüzük hediye edilmişti. Kadızâde ayrıca Nizâm-ı Cedid askerine miğfer giydirilmesi konusunda da padişahı desteklemiş ve kavuk yerine miğfer giyilebileceğine dair fetva vermiştir. 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşında toplanan bir umumi meşveret meclisinde Reisülküttâb Pertev Efendi'nin muhalefetine rağmen Ruslar'la barış yapılmasını teklif ederek bu yolda bir kararın çıkmasını da sağlamıştır.

Kadızâde, iki buçuk yıl kadar süren şeyhülislâmlığının ardından 6 Mayıs 1828 tarihinde yaşlılığı dolayısıyla görevden ayrıldı. Vefatında Eyüpsultan'da Bostan İşkelesi yakınında yaptırdığı mezarına defnedildi. *İlmiyye Salnâmesi*'nde yedi adet orijinal fetvası yer almıştır. Kadızâ-